НОВАЯ ЭРА НАУКИ И ЗНАНИЙ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
global-science-review.com
editor@global-science-review.com

QISHLOQ XO‘JALIGI KORXONALARIDA IQTISODIY XAVFLARNI BOSHQARISH VA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI TA’MINLASH

Xayrullayeva Aziza Ziyadullayevna
Mustaqil tadqiqotchi
Xayrullayev Akmal Ikromovich
Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligi korxonalarida yuzaga keladigan iqtisodiy xavflarning mohiyati, ularning tasnifi va baholash mezonlari tahlil qilingan. Tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasi qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligining 2020–2025-yillardagi rivojlanish tendensiyalari, xo‘jalik toifalari bo‘yicha tarkibiy o‘zgarishlar hamda moliyaviy barqarorlikni tavsiflovchi koeffitsiyentlar tizimi ko‘rib chiqilgan. Ishlab chiqarish, bozor, moliyaviy, institutsional-huquqiy va operatsion xavflar guruhlarga ajratilib, ularni identifikatsiya qilish, baholash, saralash va boshqarishning olti bosqichli sikli asoslangan. Muallif tomonidan xavflarni «ehtimollik – ta’sir» matritsasi asosida baholash uslubi, ichki moliyaviy zaxira fondini shakllantirish va risklarni sug‘urta qilish mexanizmlarini uyg‘unlashtirish taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy xavf, risk-menejment, moliyaviy barqarorlik, likvidlik, qishloq xo‘jaligi korxonasi, xavf xaritasi, sug‘urta, diversifikatsiya.

Аннотация. В статье проанализированы сущность, классификация и критерии оценки экономических рисков, возникающих в деятельности сельскохозяйственных предприятий. Исследованы тенденции развития сельского, лесного и рыбного хозяйства Республики Узбекистан в 2020–2025 годах, структурные сдвиги по категориям хозяйств, а также система коэффициентов финансовой устойчивости. Выделены производственные, рыночные, финансовые, институционально-правовые и операционные группы рисков, обоснован шестиэтапный цикл управления ими. Предложены

методика оценки рисков на основе матрицы «вероятность – воздействие», формирование внутреннего финансового резервного фонда и механизмы страхования рисков.

Ключевые слова: экономический риск, риск-менеджмент, финансовая устойчивость, ликвидность, сельскохозяйственное предприятие, карта рисков, страхование, диверсификация.

Annotation. The article analyses the nature, classification and assessment criteria of economic risks emerging in the activity of agricultural enterprises. The development trends of agriculture, forestry and fisheries of the Republic of Uzbekistan in 2020–2025, structural shifts by farm categories and the system of financial stability ratios are examined. Production, market, financial, institutional-legal and operational risk groups are distinguished, and a six-stage risk management cycle is substantiated. The author proposes a risk assessment method based on the “probability – impact” matrix, the formation of an internal financial reserve fund and risk insurance mechanisms.

Key words: economic risk, risk management, financial stability, liquidity, agricultural enterprise, risk map, insurance, diversification.

Kirish.

Qishloq xo‘jaligi O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, aholi bandligini ta’minlash, oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash va eksport salohiyatini oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Prezident huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligida yaratilgan mahsulot (xizmat)lar hajmi 467,0 trln so‘mni tashkil etib, o‘sish sur’ati 103,1 %ni, yalpi ichki mahsulot tarkibidagi ulushi esa 19,2 %ni tashkil qildi [1]. 2025-yil yakunlari bo‘yicha mazkur hajm 538,9 trln so‘mga yetdi va 104,4 % o‘sish qayd etildi [2]. Bu ko‘rsatkichlar tarmoqning makroiqtisodiy barqarorlikdagi o‘rni yuksak ekanini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, tarmoq o‘ziga xos xususiyatlar — ishlab chiqarishning tabiiy-iqlim sharoitlariga qat’iy bog‘liqligi, mavsumiylik, mahsulotning tez buziluvchanligi, ishlab chiqarish siklining uzunligi va aylanma mablag‘larning sekin aylanishi — sababli boshqa tarmoqlarga nisbatan xavf-xatarlarga ancha sezgir hisoblanadi. 2024-yilda mamlakatda inflyatsiya darajasi 9,8 %ni tashkil etgani [3] xarajatlar tarkibini va aylanma mablag‘larga bo‘lgan ehtiyojni yanada oshirdi, kredit resurslarining qimmatlashuvi esa korxonalarning moliyaviy barqarorligiga bevosita bosim o‘tkazdi.

Sohadagi xo‘jalik yurituvchi subyektlar tarkibiga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, 2024-yil 1-oktabr holatiga respublikada faoliyat ko‘rsatgan 466,4 ming korxona va tashkilotning 35,7 mingtasi (7,6 %) qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi faoliyati bilan shug‘ullangan, yilning yanvar–sentabr oylarida yangi tashkil etilgan 64,6 ming korxonaning 7 878 tasi (12,2 %) aynan shu sohaga to‘g‘ri kelgan [4]. Hududlar kesimida eng katta salmoq Qashqadaryo (13,1 %), Toshkent (10,9 %) va Buxoro (9,3 %) viloyatlariga to‘g‘ri keladi [4]. Sohada kichik va mikrokorporativ subyektlarning ulushi yuqoriligi ularning moliyaviy barqarorligini ta’minlash masalasini yanada dolzarblashtiradi: aynan shunday korxonalarda ichki nazorat tizimi zaif bo‘lib, xavf-xatarlar yuzaga kelganda zarba birinchi navbatda ularga tegadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, maqolaning maqsadi — qishloq xo‘jaligi korxonalarida iqtisodiy xavflarni tasniflash va baholash mezonlarini asoslash hamda moliyaviy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan boshqaruv mexanizmini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot obyekti sifatida qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi korxonalar, predmeti sifatida esa ularning xo‘jalik faoliyatida yuzaga keladigan iqtisodiy xavflar hamda moliyaviy barqarorlikni ta’minlash jarayoni olindi.

Adabiyotlar sharhi.

Xorijiy tadqiqotlarda qishloq xo‘jaligi korxonalarining iqtisodiy xavflarini boshqarish masalasi keng o‘rganilgan. D. Pilipenko va boshqalar Ukraina agrar korxonalari misolida xavflarni baholash va moliyaviy xavfsizlikni ta’minlash yo‘llarini tahlil qilib, tarmoq xususiyatlarini hisobga oluvchi integratsiyalashgan risk-menejment tizimi moliyaviy barqarorlikni sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatgan [5]. O. Kuzmenko va M. Chijevskaya korxonalarning iqtisodiy xavfsizligini modellashtirishda resurs va risklarni boshqarish uslublarini uyg‘unlashtirish zarurligini ta’kidlaydi [6]. M. Ozerova va A. Sharopatova esa moliyaviy xavflarni baholashda korxonaning kritik risk zonasiga tushish ehtimolini aniqlashga alohida urg‘u beradi [7], O. Melnichuk agrar sektor moliyaviy xavflarini baholashning bosqichma-bosqich uslubini taklif etgan [8].

O‘zbekiston sharoitiga oid tadqiqotlar orasida doktorlik ishlari va ilmiy maqolalar ahamiyatga molik. B. Otabek agrar sektor moliyaviy barqarorligining dolzarb masalalarini ko‘rib chiqib, mehnat unumdorligini oshirish va raqobatbardoshlikni ta’minlash zarurligini asoslagan [9]. O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi tavakkalchiliklarini sug‘urta qilish tizimini rivojlantirish masalalari K. Nosurullaev ishida tarmoq barqarorligining muhim omili sifatida yortilgan [10]. A. Rasulov va boshqalar ob-havo derivativlarini agrar risklarni boshqarish vositalari qatorida ko‘rib chiqadi [11], iqlim xavflarini ekstremal qiymatlar nazariyasi asosida modellashtirish masalasi esa alohida tadqiqot predmeti bo‘lgan [12]. Umurzokov va Otabekov agrar mahsulotlar narxlarining tebranishi va uni barqarorlashtirish mexanizmlarini xalqaro tajriba asosida tahlil qiladi [13].

Shuni qayd etish lozimki, mavjud ilmiy adabiyotlarda xavflar ko‘proq alohida-alohida (iqlim, narx yoki kredit xavfi) o‘rganilgan bo‘lib, ularning korxona moliyaviy barqarorligiga birgalikdagi ta’sirini yaxlit boshqaruv sikli shaklida umumlashtirish masalasi yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Mazkur maqola aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Material va uslublar.

Tadqiqotda tizimli va qiyosiy tahlil, statistik guruhlash, monografik o‘rganish, ekspert baholash hamda moliyaviy koeffitsiyentlar tahlili uslublaridan foydalanildi. Axborot bazasi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining rasmiy nashrlari va press-relizlari, Markaziy bankning pul-kredit siyosati ko‘rsatkichlari hamda xalqaro va milliy ilmiy manbalar xizmat qildi. Tahlil davri 2020–2025-yillarni qamrab oldi, bu esa tarmoqning pandemiyadan keyingi tiklanish bosqichini ham, islohotlar chuqurlashgan davrni ham bir vaqtda kuzatish imkonini berdi.

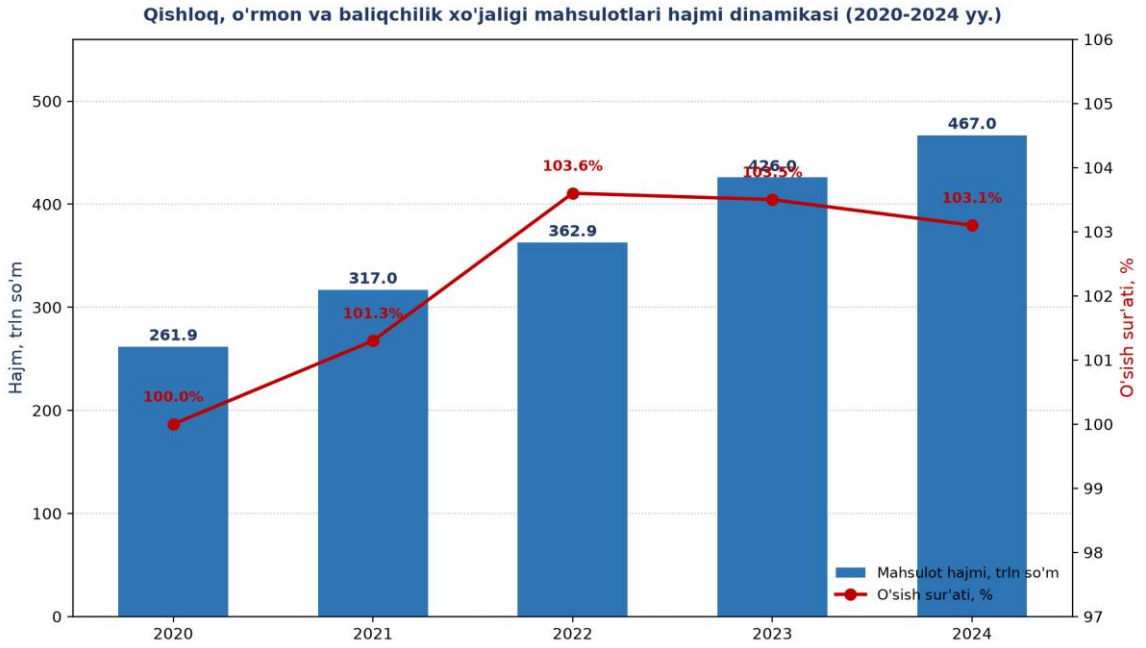
Xavflarni miqdoriy baholash uchun «ehtimollik – ta’sir» modeli qo‘llanildi, bunda har bir xavf turi bo‘yicha integral ko‘rsatkich quyidagicha aniqlanadi:

$$Rx = P \times T,$$

bu yerda Rx — xavf darajasi (ball); P — xavfning yuzaga kelish ehtimoli (1–5 ball); T — xavfning korxona moliyaviy holatiga ta’sir kuchi (1–5 ball). Integral ko‘rsatkich 15 balldan yuqori bo‘lganda xavf yuqori zona, 8–15 ball oralig‘ida o‘rta zona, 8 balldan past bo‘lganda past zona deb baholanadi. Moliyaviy barqarorlik esa avtonomiya, moliyaviy qaramlik, joriy va absolyut likvidlik hamda o‘z aylanma mablag‘lari bilan ta’minlanganlik koeffitsiyentlari orqali baholandi.

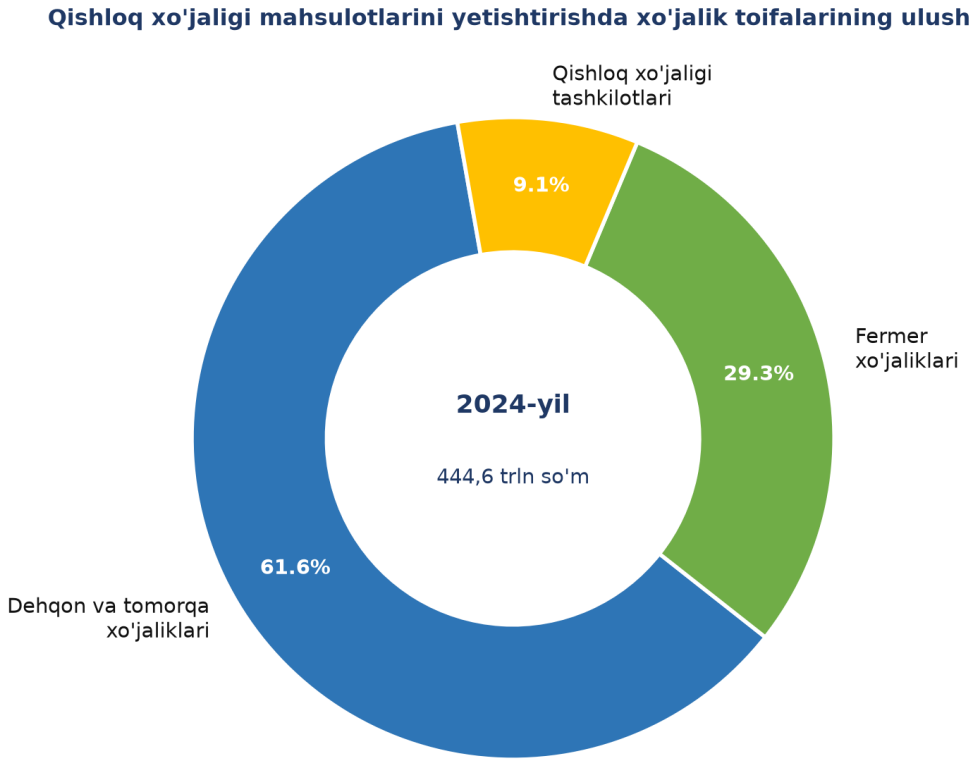
Natijalar va munozara.

Tarmoqning rivojlanish tendensiyalari. Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligida yaratilgan mahsulot (xizmat)lar hajmi 2020-yildagi 261,9 trln so‘mdan 2024-yilda 467,0 trln so‘mga ko‘paydi, ya’ni besh yil davomida qariyb 1,8 baravarga o‘sdi (1-rasm) [1]. Bunda o‘sish sur’atlari 2022–2023-yillarda 103,5–103,6 % darajasida eng yuqori ko‘rsatkichga erishgan bo‘lsa, 2024-yilda 103,1 %ni, 2025-yilda esa 104,4 %ni tashkil etdi [2]. O‘sish sur’atining barqarorligi tarmoqda kuchli tebranishlar kuzatilmayotganini ko‘rsatadi, biroq aynan shu barqarorlik fonida alohida korxonalar darajasidagi xavflar to‘planib borishi ehtimolini ham unutmaslik lozim: agregat ko‘rsatkichlar ortdagi muvaffaqiyatni ko‘rsatib, xususiy korxonalardagi moliyaviy tanglikni yashirishi mumkin.

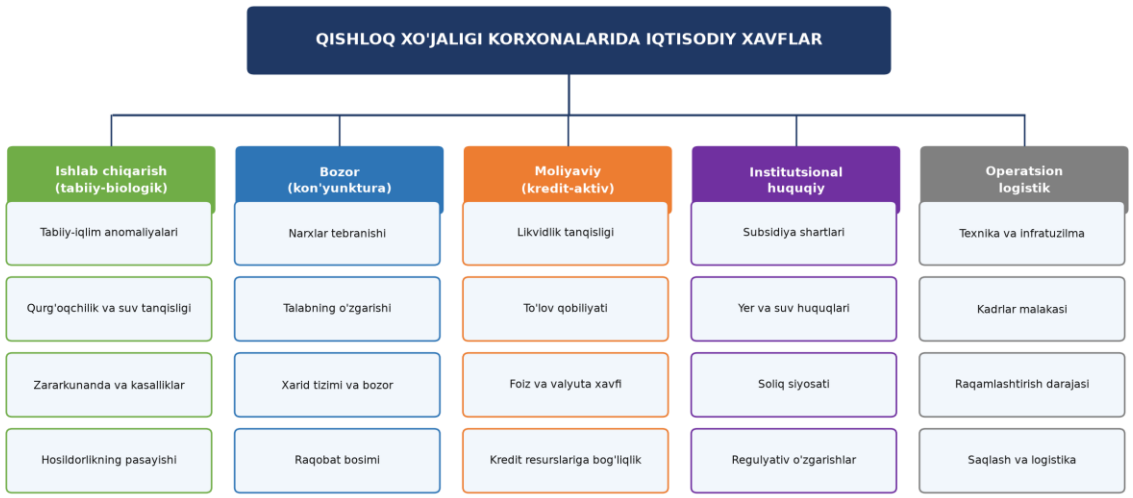
1-rasm. Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi mahsulotlari hajmi dinamikasi (2020–2024 yy.)

Tarkibiy ko‘rsatkichlar. 2024-yilda 444,6 trln so‘m hajmda ishlab chiqarilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining 218,8 trln so‘mi (102,2 %) dehqonchilik, 225,8 trln so‘mi (104,0 %) chorvachilik hissasiga to‘g‘ri kelgan [1]. Xo‘jalik toifalari bo‘yicha esa mahsulotlarning 61,6 %i dehqon va tomorqa xo‘jaliklariga, 29,3 %i fermer xo‘jaliklariga, 9,1 %i qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarga to‘g‘ri keladi (2-rasm) [1]. 2025-yilda bu nisbatlar saqlanib qoldi: 62,3 %, 29,4 % va 8,3 % [2]. Demak, iqtisodiy xavflar, ularning oqibatlari va ularni boshqarish zarurati avvalo dehqon va fermer xo‘jaliklarida to‘planadi, aynan shu qatlamda xavf-xatarlarni baholashning sodda va tushunarli vositalariga ehtiyoj katta.

2-rasm. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirishda xo‘jalik toifalarining ulushi (2024–2025 yy.)

Iqtisodiy xavflarning tasnifi. Tadqiqot davomida qishloq xo‘jaligi korxonalarida uchraydigan iqtisodiy xavflar besh guruhga ajratildi (3-rasm). Ishlab chiqarish (tabiiy-biologik) guruh tabiiy-iqlim anomaliyalari, qurg‘oqchilik, suv tanqisligi, zararkunanda va kasalliklarning ko‘payishi kabi omillarni qamraydi va tabiatiga ko‘ra tashqi ta’sirga eng kam ochilgan guruh hisoblanadi. Bozor guruhi narxlarning tebranishi, talab tarkibining o‘zgarishi va raqobat bosimi bilan bog‘liq. Moliyaviy guruhga likvidlik tanqisligi, to‘lov qobiliyatining pasayishi, foiz va valyuta xavfi hamda kredit resurslariga qaramlik kiradi. Institutsional-huquqiy guruh subsidiya shartlari, yer va suv resurslaridan foydalanish huquqlari, soliq siyosatidagi o‘zgarishlarni, operatsion-logistik guruh esa texnika va infratuzilmaning holati, kadrlar malakasi, raqamlashtirish darajasi, mahsulotni saqlash va logistika muammolarini qamrab oladi.

Izoh: tasnif muallif tomonidan umumlashtirilgan ilmiy manbalar asosida tuzildi.

3-rasm. Qishloq xo‘jaligi korxonalarida iqtisodiy xavflarning tasnifi

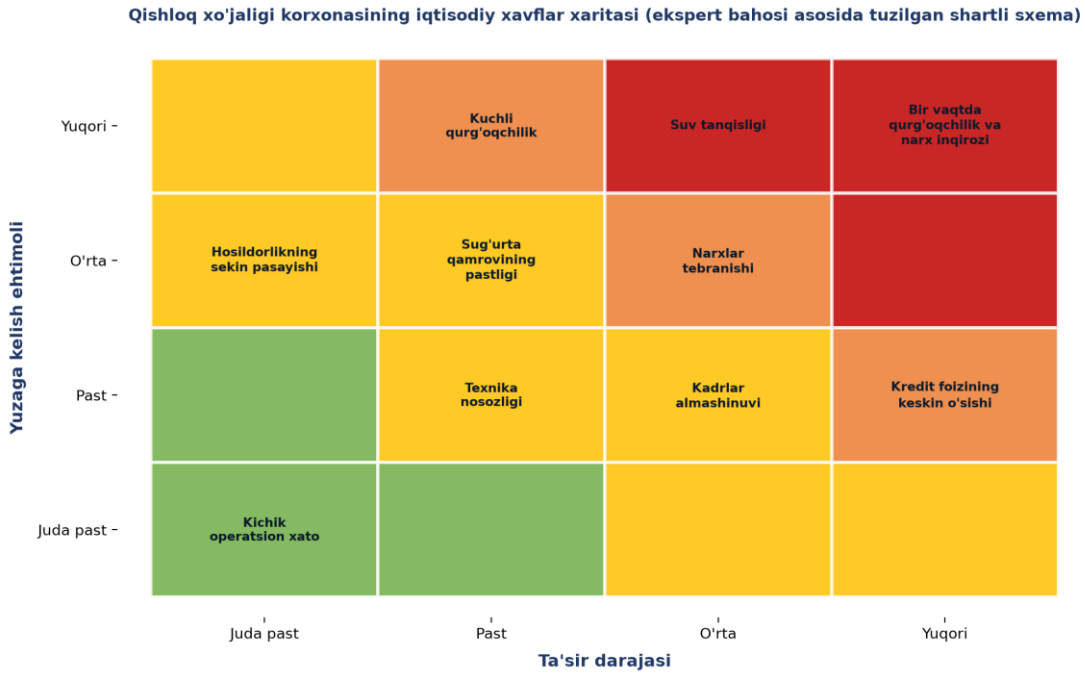
Har bir guruh bo‘yicha xavflarning mazmuni, baholash ko‘rsatkichlari va tavsiya etiladigan boshqarish choralari 1-jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval

Xavf guruhi	Asosiy xavf omillari	Baholash ko‘rsatkichlari	Boshqarish choralari
Ishlab chiqarish (tabiiy-biologik)	Qurg‘oqchilik, suv tanqisligi, zararkunandalar, kasalliklar, hosildorlikning pasayishi	Hosildorlikning o‘rtacha yillik ko‘rsatkichdan chetlanishi, suv ta’minoti darajasi, ekin maydonining zararlanish foizi	Sug‘urta, agrotexnika diversifikatsiyasi, tomchilatib sug‘orish, zaxira ekin maydonlari
Bozor (kon’yunktura)	Narxlarning tebranishi, talabning o‘zgarishi, raqobat bosimi	Narx o‘zgarishining standart chetlanishi, eksport shartnomalarining bajarilish darajasi	Forward va fyuchers shartnomalari, mahsulotni qayta ishlash orqali qo‘shilgan qiymat yaratish
Moliyaviy (kredit-aktiv)	Likvidlik tanqisligi, to‘lov qobiliyati, foiz va valyuta xavfi	Joriy likvidlik, avtonomiya, qarz yuki koeffitsiyentlari, qaytarilmas qarz ulushi	Ichki zaxira fondi, qarz tarkibini optimallashtirish, muddatli moslashtirish
Institutsional-huquqiy	Subsidiya va soliq shartlarining o‘zgarishi, yer va suv huquqlari	Shartnomaviy majburiyatlarning barqarorligi, normativ	Huquqiy risk auditi, davlat dasturlaridan faol foydalanish

		hujjatlardagi o‘zgarishlar chastotasi	
Operatsion-logistik	Texnika va infratuzilma eskirishi, kadrlar malakasi, saqlash va logistika	Texnikaning yaroqlilik koeffitsiyenti, kadrlar qo‘nimsizligi, yo‘qotish normasi	Texnik modernizatsiya, xodimlar malakasini oshirish, agrologistika infratuzilmasini rivojlantirish

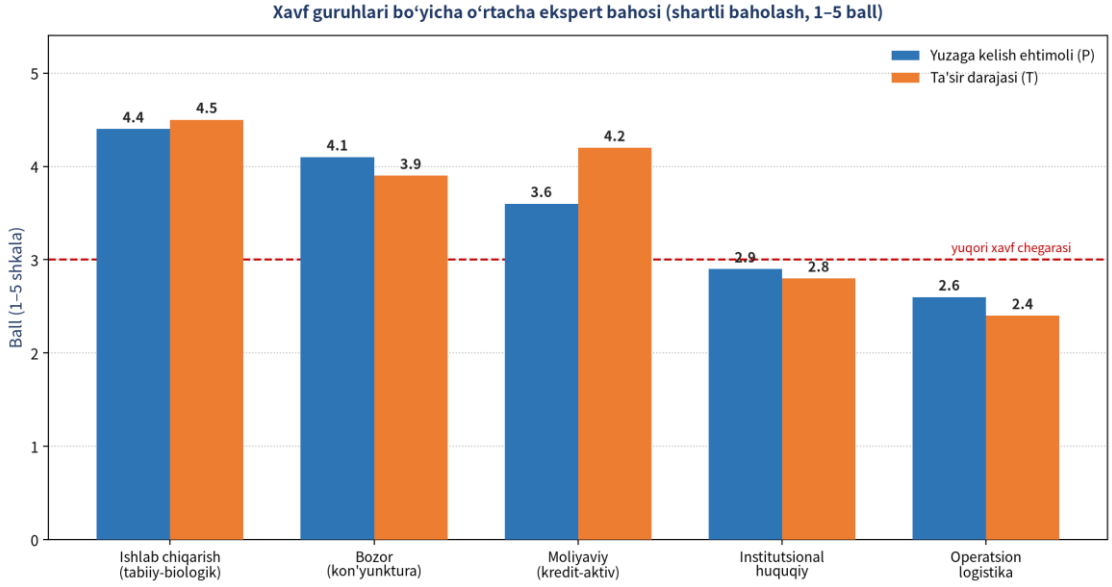
Xavflarni baholash va xavf xaritasi. Xavflarni baholash uchun «ehtimollik – ta’sir» matritsasi qo‘llanildi (4-rasm). Unga ko‘ra, kuchli qurg‘oqchilik, suv tanqisligi, kredit foizining keskin o‘sishi va bir vaqtda qurg‘oqchilik hamda narx inqirozining yuzaga kelishi yuqori xavf zonasiga joylashtiriladi. Aynan shu holatlar korxona uchun bir vaqtda ishlab chiqarish, bozor va moliyaviy bosim yaratib, moliyaviy barqarorlikning buzilishiga eng ko‘p ta’sir ko‘rsatadi. Sug‘urta qamrovining pastligi, kadrlar almashinuvi, texnika nosozligi kabi omillar o‘rta zona, kichik operatsion xatolar esa past zona bilan baholanadi.

4-rasm. Qishloq xo‘jaligi korxonasining iqtisodiy xavflar xaritasi (ekspert bahosi asosida tuzilgan shartli sxema)

Xavf guruhlarini balli baholash natijalari 5-rasmda keltirilgan. Eng yuqori integral ko‘rsatkich ishlab chiqarish guruhiga (ehtimollik 4,4 ball, ta’sir 4,5 ball) va

moliyaviy guruhga (ta’sir 4,2 ball) to‘g‘ri keladi. Bu natija tarmoqning o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi: tabiiy omillar hosilni to‘g‘ridan-to‘g‘ri belgilaydi, hosilning kamayishi esa daromadning tushishi, kredit majburiyatlarini bajarishdagi qiyinchiliklar va likvidlik tanqisligi zanjirini ishga tushiradi. Shu bois risk-menejment tizimida ishlab chiqarish va moliyaviy xavflarni birgalikda, yagona zanjir sifatida boshqarish tamoyili asos qilib olinishi lozim.

5-rasm. Xavf guruhlari bo‘yicha o‘rtacha ekspert bahosi (shartli baholash, 1–5 ball)

Xavflarni boshqarish siklidagi olti bosqich. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, qishloq xo‘jaligi korxonasida iqtisodiy xavflarni boshqarish quyidagi uzluksiz sikldan iborat bo‘lishi maqsadga muvofiq: (1) xavflarni identifikatsiya qilish; (2) ularning ehtimolligi va ta’sirini baholash; (3) xavf darajasi bo‘yicha saralash; (4) boshqarish choralarini tanlash; (5) moliyaviy zaxiralarni shakllantirish va monitoring qilish; (6) natijalarni qayta baholash va tizimni moslashtirish (6-rasm). Siklning muhim xususiyati shundaki, har bir bosqich yakunida to‘plangan ma’lumotlar keyingi davr uchun axborot bazasi bo‘lib xizmat qiladi va tizim doimiy ravishda o‘z-o‘zini takomillashtiradi.

6-rasm. Qishloq xo‘jaligi korxonasida iqtisodiy xavflarni boshqarish sikli

Moliyaviy barqarorlikni baholash tizimi. Moliyaviy barqarorlikni baholashda foydalaniladigan asosiy koeffitsiyentlar va ularning me’yoriy qiymatlari 2-jadvalda keltirilgan. Ushbu ko‘rsatkichlar tizimi korxonaning xavflarga chidamliligini miqdoriy jihatdan baholash, muammoli holatlarni erta aniqlash va tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi.

2-jadval

Ko‘rsatkich	Hisoblash tartibi	Me’yoriy qiymat	Xavf zonasi
Avtonomiya koeffitsiyenti	O‘z mablag‘lari / Umumiy mablag‘lar	≥ 0,50	0,40 dan past — yuqori xavf
Moliyaviy qaramlik koeffitsiyenti	Qarz mablag‘lari / O‘z mablag‘lari	≤ 1,00	1,50 dan yuqori — yuqori xavf
Joriy likvidlik koeffitsiyenti	Aylanma aktivlar / Qisqa muddatli majburiyatlar	1,50–2,00	1,00 dan past — kritik holat
Absolyut likvidlik koeffitsiyenti	(Pul mablag‘lari + qisqa muddatli qo‘yilmalar) / Qisqa muddatli majburiyatlar	≥ 0,20	0,10 dan past — yuqori xavf
O‘z aylanma mablag‘lari bilan ta’minlanganlik	(O‘z mablag‘lari − uzoq muddatli aktivlar) / Aylanma aktivlar	≥ 0,10	Manfiy qiymat — kritik holat

To‘lov qobiliyati (umumiy)	Aylanma aktivlar / Qarz mablag‘lari	≥ 1,00	0,75 dan past — yuqori xavf

Shuni ta’kidlash lozimki, yuqoridagi koeffitsiyentlar korxona darajasidagi ichki ma’lumotlar asosida hisoblanadi va mazkur maqolada ularni baholashning uslubiy asosi sifatida taklif etilmoqda; tarmoq kesimidagi yig‘ma qiymatlar rasmiy statistik kuzatuvda e’lon qilinmaydi. Shu bois har bir korxona o‘z hisob siyosati doirasida ushbu ko‘rsatkichlarni muntazam hisoblab borishi va ular asosida xavf monitoringini yo‘lga qo‘yishi maqsadga muvofiq.

Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarning qiyosiy tahlili. 2024 va 2025-yillar yakunlari bo‘yicha tarmoqning asosiy ko‘rsatkichlari 3-jadvalda umumlashtirildi. Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, 2025-yilda dehqonchilik mahsulotlari hajmi 107,2 %ga o‘sgan bo‘lsa, chorvachilik mahsulotlari hajmining o‘sish sur’ati 101,6 %ni tashkil etdi. Chorvachilikdagi o‘sish sur’atining sekinlashuvi ushbu yo‘nalishda ozuqa ta’minoti, veterinariya xavfsizligi va bozor narxlari bilan bog‘liq xavflarning kuchayganini ko‘rsatadi va keyingi tadqiqotlarda alohida o‘rganilishi lozim.

3-jadval

Ko‘rsatkich	2024-yil	2025-yil
Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi mahsulot (xizmat)lari hajmi, trln so‘m	467,0 (103,1 %)	538,9 (104,4 %)
Shundan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari, trln so‘m	444,6 (103,1 %)	508,7 (104,4 %)
Dehqonchilik mahsulotlari, trln so‘m	218,8 (102,2 %)	243,0 (107,2 %)
Chorvachilik mahsulotlari, trln so‘m	225,8 (104,0 %)	265,7 (101,6 %)
YaIM tarkibidagi ulushi, %	19,2	—
Sohada faoliyat ko‘rsatuvchi korxona va tashkilotlar, mingta	35,7 (2024-yil 1-oktabr holatiga)	—

Izoh: qavs ichidagi ko‘rsatkichlar o‘sish sur’atini (o‘tgan yilning mos davriga nisbatan, foizda) bildiradi [1, 2, 4].

Moliyaviy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan choralar. Tadqiqot natijalariga asoslanib, qishloq xo‘jaligi korxonalarida moliyaviy barqarorlikni

ta’minlash bo‘yicha quyidagi chorlar tizimini taklif etamiz. Birinchidan, yalpi daromadning 3–5 %i miqdorida ichki xavf zaxira fondini shakllantirish, bu esa hosil kamaygan yilda kredit majburiyatlarini uzluksiz bajarish imkonini beradi. Ikkinchidan, xavflarni sug‘urta qilish tizimini rivojlantirish: 2025-yilda qishloq xo‘jaligi tavakkalchiliklarini sug‘urta qilish to‘g‘risidagi qonunning qabul qilinishi va Qishloq xo‘jaligi sug‘urtasi jamg‘armasining tashkil etilishi [14] bu yo‘nalishda muhim institutsional asos yaratdi. Uchinchidan, mahsulot tarkibini diversifikatsiya qilish va qayta ishlash zanjirini rivojlantirish orqali narx tebranishlariga bog‘liqlikni kamaytirish. To‘rtinchidan, aylanma mablag‘larni rejalashtirishda mavsumiy pul oqimlari grafigini tuzish va kredit mahsulotlarini muddat jihatidan hosil yig‘ish davriga moslashtirish. Beshinchidan, korxonalarda risk-menejment bo‘yicha mas’ul xodim lavozimini joriy etish va xavflar reyestrini yuritish amaliyotini yo‘lga qo‘yish.

Xulosa.

O‘tkazilgan tadqiqot quyidagi xulosalar qilish imkonini beradi. Birinchidan, qishloq xo‘jaligi korxonalarining iqtisodiy xavflari ishlab chiqarish, bozor, moliyaviy, institutsional-huquqiy va operatsion guruhlarga ajratilib, ularning barchasi moliyaviy barqarorlikka o‘zaro bog‘liq holda ta’sir ko‘rsatadi; shu bois ularni alohida emas, yaxlit tizim sifatida boshqarish zarur. Ikkinchidan, xavflarni «ehtimollik – ta’sir» matritsasi asosida baholash korxona uchun eng muhim, ya’ni moliyaviy holatga hal qiluvchi ta’sir ko‘rsatadigan xavflarni aniqlash imkonini beradi. Uchinchidan, xavflarni boshqarishning taklif etilgan olti bosqichli sikli qayta aloqa tamoyiliga asoslanadi va tizimni doimiy takomillashtirib borishni ta’minlaydi. To‘rtinchidan, ichki zaxira fondini shakllantirish, risklarni sug‘urta qilish va faoliyatni diversifikatsiya qilish moliyaviy barqarorlikni ta’minlashning eng samarali choralari hisoblanadi.

Tarmoqning umumiy o‘sish sur’atlari barqaror bo‘lib qolayotgani (2024-yilda 103,1 %, 2025-yilda 104,4 %) qulay shart-sharoit yaratadi, biroq bu holat korxona

darajasidagi xavf monitoringini ikkinchi darajali masalaga aylantirmasligi kerak. Keyingi tadqiqotlarda xavf darajasi bilan korxona moliyaviy natijalari o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘liqlikni real xo‘jalik yurituvchi subyektlar ma’lumotlari asosida o‘rganish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Prezident huzuridagi Statistika agentligi. O‘zbekiston Respublikasining qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi (2024-yilning yanvar–dekabr oylari): infografika. – Toshkent, 2025. https://stat.uz/img/infografikalar/ishlo-khzhaligi-zb_p13133.pdf

2. Prezident huzuridagi Statistika agentligi. Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi bo‘yicha press-reliz (2025-yilning yanvar–dekabr oylari). – Toshkent, 2026. https://stat.uz/img/news/ishlo-khzhaligi-press-reliz-uzb_p17121.pdf

3. O‘zbekistonda 2024-yildagi inflyatsiya: narxlar qanday o‘zgardi // Gazeta.uz. – 2025. https://www.gazeta.uz/oz/2025/01/03/inflation/

4. Prezident huzuridagi Statistika agentligi. O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligining 2024-yil yanvar–sentabr oylari bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlari. – Toshkent, 2024. https://api-portal.gov.uz/uploads/a20f356f-49d8-21de-c4e1-9c220bd3e699_media_.pdf

5. Pylypenko D., Shevchenko N., Pylypenko M. Economic risks of agricultural enterprises in Ukraine: Analysis of threats and mitigation strategies to ensure financial security // Economic Forum. – 2025. – Vol. 15, No. 1. – P. 58–73. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/318706/1/EF_15_1_2025_058-073.pdf

6. Kuzmenko O., Chyzhevska M. Agricultural enterprise economic security systems modelling // Scientific Horizons. – 2024. – Vol. 27, No. 3. – P. 143–153. https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/Scientific%20Horizons_2024_Vol.%2027,No.3-143-153.pdf

7. Ozerova M.G., Sharopatova A.V. Financial risks and their impact on the economic security of agricultural enterprises // IOP Conference Series: Earth and

Environmental Science. – 2021. – Vol. 839. – 022090. https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/839/2/022090/pdf

8. Melnychuk O. Methodical approaches to the assessment of financial risks of the agricultural sector // Ekonomika APK. – 2021. – No. 9. – P. 102–112. https://ageconsearch.umn.edu/record/411984/

9. Otabek B. Actual issues of financial stability of the agricultural sector of Uzbekistan // International Academy Journal Web of Scholar. – 2019. https://cyberleninka.ru/article/n/actual-issues-of-financial-stability-of-the-agricultural-sector-of-uzbekistan.pdf

10. Nosurullaev K. The role of agricultural insurance in ensuring financial stability and climate resilience in the agrarian sector // Sustainable Agriculture. – 2025. – No. 1. http://susagr.uz/index.php/ojs/article/view/114

11. Rasulov A., Abdulakimova M., Kurbonov S. The role of weather derivatives in agricultural risk management of Uzbekistan // E3S Web of Conferences. – 2024. – 06001. https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2024/120/e3sconf_gi2024_06001.pdf

12. Alisher Sa’dulla o‘g‘li A. Modeling extreme climate risk in agriculture: an EVT-based approach to wheat yield losses and insurance design in Uzbekistan // Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2026. https://finance.tsue.uz/index.php/afa/article/view/1323

13. Umurzokov D., Otabekov S. Agricultural price volatility and stabilization mechanisms in Uzbekistan: cross-country perspectives // USA – Scientific Review of the Current Problems and Prospects. – 2025. http://e-conferences.org/index.php/usa/article/view/557

14. O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi sug‘urtasi jamg‘armasi tashkil etiladi // Daryo.uz. – 2025. https://daryo.uz/2025/01/07/ozbekistonda-qishloq-xojaligi-sugurtasi-jamgarmasi-tashkil-etiladi/